<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

શેખ સલીમ હાજી અબ્દુલ કયુમસાબ

વિરુધ્ધ

કુમાર અને અન્ય

નવેમ્બર ૧૮, ૨૦૦૫

[અરીજીત પસાયત અને આર.વી. રવિન્દ્રન, ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ]

દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮ – આદેશ VIII નિયમ ૧ (દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૯૯ દ્વારા સુધારેલ) – લેખિત જવાબ – દાખલ કરવા બાબત – નિર્ધારિત સમય મર્યાદા પછી કોર્ટ દ્વારા વધારાનો સમય આપવામાં આવ્યો – વધારાની તારીખે રજા હોવાથી, બીજા દિવસે લેખિત જવાબ દાખલ કરવામાં આવ્યો – ૯૦ દિવસથી વધુ સમય હોવાનું કારણ આપી

કોર્ટ દ્વારા સ્વીકારવાનો ઇનકાર – રીટ પિટિશન – હાઈકોર્ટે લેખિત જવાબ અસ્વીકાર્ય ઠેરવ્યો – અપીલ પર, નિર્ધારિત: કોર્ટ લેખિત જવાબ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરી શકે નહીં કારણ કે તે તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા સમયની અંદર હતો – કોર્ટની ભૂલ માટે પક્ષકાર ભોગવી ન શકે – આ જોગવાઈ પ્રક્રિયાત્મક હોવાથી, તેને ફરજિયાત તરીકે અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ – તે હંમેશા ન્યાયને ગૌણ અને ન્યાય માટે મદદરૂપ છે.

કાયદાઓનું અર્થઘટન:

પ્રક્રિયાત્મક કાયદો – અર્થઘટન – નિર્ધારિત: જ્યાં સુધી કાયદાની સ્પષ્ટ અને વિશિષ્ટ ભાષા દ્વારા મજબૂર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, પ્રક્રિયાત્મક કાયદાનું એવા અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ જે કોર્ટને ન્યાયના અંતમાં અસાધારણ પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા માટે લાચાર બનાવે – તેને સામાન્ય રીતે ફરજિયાત તરીકે અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ – માત્ર એટલા માટે કે કોઈ જોગવાઈ નકારાત્મક ભાષામાં હોય જે ફરજિયાત પ્રકૃતિ સૂચવે છે, તે અપવાદો વિનાની નથી – તે ન્યાયને ગૌણ અને ન્યાયમાં મદદરૂપ છે – કોઈપણ અર્થઘટન જે ન્યાય મેળવનારને ટાળે અથવા નિષ્ફળ બનાવે તે અનુસરવું જોઈએ નહીં.

ન્યાયના સિદ્ધાંતો (મેક્સિમ્સ):

"એક્ટસ ક્યુરિયા નેમિનેમ ગ્રેવાબિટ" (Actus curiae neminem gravabit) અને "લેક્સ નોન કોજિટ એડ ઇમ્પોસિબિલિયા" (lex non cogit ad impossibilia) – ની લાગુ પડતી.

પ્રતિવાદી નં. ૧–વાદી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા દીવાની દાવામાં, અપીલકર્તા–પ્રતિવાદીઓને લેખિત જવાબ દાખલ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. નિર્ધારિત સમયમાં તે દાખલ ન કરવા બદલ, તેઓએ તેને દાખલ કરવા માટે સમય લંબાવવાની માંગ કરી હતી. ૧૯.૨.૨૦૦૪ સુધીનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો જે ૯૦ દિવસથી વધુનો હતો. તે તારીખે રજા હોવાથી, અપીલકર્તાઓએ બીજા દિવસે લેખિત જવાબ દાખલ કર્યો. ટ્રાયલ કોર્ટે એ આધાર પર તેને સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો કે લેખિત જવાબ ૯૦ દિવસના સમયગાળા પછી દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાઓએ રીટ પિટિશન દાખલ કરી, જે આ આધારે ફગાવી દેવામાં આવી હતી કે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૯૯ દ્વારા CPC માં સુધારાને ધ્યાનમાં લેતા, લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે ૯૦ દિવસના સમયગાળાથી વધુ સમય વધારવાની કોઈ અવકાશ નથી.

આ કોર્ટમાં અપીલમાં અપીલકર્તાઓએ દલીલ કરી હતી કે કોર્ટે પોતે જ ૧૯.૨.૨૦૦૪ સુધી લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે સમય આપ્યો હતો, અને

તે તારીખે રજા હોવાથી, લેખિત જવાબ બીજા દિવસે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી નીચેની અદાલતો દ્વારા લેવામાં આવેલો દ્રષ્ટિકોણ અસ્વીકાર્ય હતો.

અપીલ મંજૂર કરતા, કોર્ટે

નિર્ધારિત કર્યું: ૧.૧. CPC ના આદેશ VIII નિયમ ૧ કોર્ટની સત્તા સાથે વ્યવહાર કરતું નથી અને તે જોગવાઈ મુજબના સમય કરતાં વધુ સમય પછી દાખલ થયેલ હોવા છતાં પણ લેખિત જવાબને રેકોર્ડ પર લેવાની કોર્ટની સત્તાને ખાસ કરીને છીનવી લેતું નથી. વધુમાં, આદેશ VIII, નિયમ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈની પ્રકૃતિ પ્રક્રિયાત્મક છે. તે મૂળભૂત કાયદાનો ભાગ નથી. ૧૯૯૯ના સુધારા દ્વારા બદલાયેલ આદેશ VIII, નિયમ ૧ નો હેતુ બેઈમાન પ્રતિવાદીઓની વિલંબિત યુક્તિઓને ડામવાનો છે, જે કેસોના નિકાલમાં વિલંબ કરે છે, જેનાથી વાદીઓ અને અરજદારો જેઓ ઝડપી રાહત માટે કોર્ટમાં આવે છે તેમને અસુવિધા થાય છે અને કોર્ટને પણ વારંવાર મુલતવી રાખવાની વિનંતીઓનો સામનો કરવો પડે છે. તેનો ઉદ્દેશ્ય સુનાવણીમાં ઝડપ લાવવાનો છે, તેને અટકાવવાનો નહીં. જ્યાં વિલંબિત ન્યાય એ નકારાયેલો ન્યાય હોઈ શકે છે, ત્યાં ઉતાવળિયો ન્યાય કેટલાક કિસ્સાઓમાં દટાયેલો ન્યાય હોઈ શકે છે. [૩૫૫–સી, ડી, ઈ]

૧.૨. પ્રક્રિયાત્મક કાયદાના મુસદ્દા તૈયાર કરનાર દ્વારા વપરાયેલી ભાષા ઉદાર

અથવા કડક હોઈ શકે છે, પરંતુ હકીકત એ છે કે પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવાનો ઉદ્દેશ્ય ન્યાયના હેતુને આગળ વધારવાનો છે. પ્રતિસ્પર્ધી સિસ્ટમમાં, સામાન્ય રીતે કોઈપણ પક્ષને ન્યાય વિતરણની પ્રક્રિયામાં ભાગ લેવાની તકથી વંચિત રાખવા જોઈએ નહીં. જ્યાં સુધી કાયદાની સ્પષ્ટ અને વિશિષ્ટ ભાષા દ્વારા મજબૂર કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી CPC અથવા અન્ય કોઈપણ પ્રક્રિયાત્મક કાયદાની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવી રીતે ન કરવું જોઈએ જે કોર્ટને ન્યાયના અંતમાં અસાધારણ પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા માટે લાચાર બનાવે. [૩૫૫–એફ, જી]

૧.૩. માનવતાવાદી નિયમ કે પ્રક્રિયા એ કાનૂની ન્યાયની દાસી હોવી જોઈએ, માલિક નહીં, તે ન્યાયાધીશોમાં ન્યાયના હિતમાં કાર્ય કરવાની શેષ સત્તા આપવાની વિચારણા કરવા માટે મજબૂર કરે છે જ્યાં દુઃખદ પરિણામ અન્યથા સંપૂર્ણપણે અન્યાયી હશે. – ન્યાય એ ન્યાયશાસ્ત્રનું લક્ષ્ય છે – પ્રક્રિયાત્મક, તેમજ મૂળભૂત. [૩૫૫–એચ; ૩૫૬–એ]

સુશીલ કુમાર સેન વિ. બિહાર રાજ્ય, [૧૯૭૫] ૧ એસસીસી ૭૭૪, સંદર્ભિત.

૧.૪. કોઈ વ્યક્તિને પ્રક્રિયાના કોઈપણ માર્ગમાં કોઈ નિહિત અધિકાર નથી. તેને ફક્ત તે કોર્ટમાં જે રીતે કેસ પેન્ડિંગ છે તે રીતે કાર્યવાહી અથવા બચાવ કરવાનો અધિકાર છે, અને જો સંસદના અધિનિયમ દ્વારા પ્રક્રિયાની રીત બદલાય છે, તો

તેને બદલાયેલી રીત અનુસાર આગળ વધવા સિવાય બીજો કોઈ અધિકાર નથી. [૩૫૬–બી]

બ્લિન વિ. બ્લિન [૧૯૬૬] ૧ ઓલ ઈ.આર. ૫૨૪ (એચએલ), સંદર્ભિત.

૧.૫. પ્રક્રિયાત્મક કાયદાનું સામાન્ય રીતે ફરજિયાત તરીકે અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ, પ્રક્રિયાત્મક કાયદો હંમેશા ન્યાયને ગૌણ છે અને ન્યાય માટે મદદરૂપ છે. કોઈપણ અર્થઘટન જે ન્યાય મેળવનારને ટાળે અથવા નિષ્ફળ બનાવે તે અનુસરવું જોઈએ નહીં. [૩૫૬–સી]

શ્રીનાથ અને અન્ય વિ. રાજેશ અને અન્ય, એઆઈઆર (૧૯૯૮) એસસી ૧૮૨૭, સંદર્ભિત.

૧.૬. જોકે આદેશ VIII ના નિયમ ૧ સાથે જોડાયેલા પ્રોવિઝો હેઠળ કોર્ટની સત્તા "નેવું દિવસથી વધુ ન હોવી જોઈએ" તેવા શબ્દો દ્વારા મર્યાદિત છે, પરંતુ સમય ન વધારવાથી થતા પરિણામો ખાસ કરીને જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, જોકે તે જરૂરી ગર્ભિતાર્થ દ્વારા વાંચી શકાય છે. માત્ર એટલા માટે કે કાયદાની જોગવાઈ નકારાત્મક ભાષામાં છે જે ફરજિયાત પ્રકૃતિ સૂચવે છે, તે અપવાદો વિનાની નથી. અદાલતો, જ્યારે જોગવાઈની પ્રકૃતિનું અર્થઘટન કરવા માટે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે સંપૂર્ણ સંદર્ભને ધ્યાનમાં રાખીને, જેમાં જોગવાઈ

ઘડવામાં આવી હતી, તેને નકારાત્મક સ્વરૂપમાં હોવા છતાં પણ નિર્દેશાત્મક માની શકે છે. [૩૫૬–ઈ–એફ]

કૈલાશ વિ. નાનખુ [૨૦૦૫] ૪ એસસીસી ૪૮૦ અને રાની કુસુમ (શ્રીમતી) વિ. કંચન દેવી (શ્રીમતી) અને અન્ય, [૨૦૦૫] ૬ એસસીસી ૭૦૫, પર આધારિત.

સેલમ એડવોકેટ બાર એસોસિએશન, તમિલનાડુ વિ. ભારત સંઘ, જેટી (૨૦૦૨) ૯ એસસી ૧૭૫ અને સેલમ એડવોકેટ બાર એસોસિએશન, તમિલનાડુ વિ. ભારત સંઘ, જેટી (૨૦૦૫) ૬ એસસી ૪૮૬, સંદર્ભિત.

૨.૧. ટ્રાયલ કોર્ટે ૧૯.૨.૨૦૦૪ સુધીનો સમય આપ્યો હતો જે નિર્વિવાદપણે ૯૦ દિવસના સમયગાળા પછીનો હતો. ૧૯.૨.૨૦૦૪ ના રોજ રજા હોવાથી, લેખિત જવાબ બીજા દિવસે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. જો લેખિત જવાબ ૧૯.૨.૨૦૦૪ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હોત, તો સ્પષ્ટપણે કોર્ટ લેખિત જવાબને સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરી શકી હોત નહીં કારણ કે તે તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા સમયની અંદર હતો. માત્ર એક આકસ્મિક સંજોગોને કારણે લેખિત જવાબ બીજા દિવસે દાખલ કરવામાં આવ્યો એટલે કે નક્કી કરેલી તારીખે રજા હોવાને કારણે, તે લેખિત જવાબને અસ્વીકાર્ય બનાવી શકતું નથી. [૩૫૮–ઈ, એફ]

૨.૨. જો કોર્ટે ભૂલ કરી હોય તો પક્ષકારને ભોગવવું પડવું જોઈએ નહીં, જો દલીલ ખાતર એવું માનવામાં આવે કે કોર્ટે ભૂલથી ૯૦ દિવસથી વધુ સમય આપ્યો હતો. [૩૫૮–જી]

કૈલાશ વિ. નાનખુ, (૨૦૦૫) ૪ એસસીસી ૪૮૦ અને રાની કુસુમ (શ્રીમતી) વિ. કંચન દેવી (શ્રીમતી) અને અન્ય, [૨૦૦૫] ૬ એસસીસી ૭૦૫, પર આધારિત.

૨.૩. કેસના તથ્યો અને સંજોગોમાં, ઇક્વિટીનો સિદ્ધાંત, એટલે કે, "એક્ટસ કુરિયા નેમિનેમ ગ્રેવાબિટ" – કોર્ટનું કૃત્ય કોઈને પૂર્વગ્રહ ન કરે, લાગુ પડશે. આ સિદ્ધાંત ન્યાય અને સારી સમજ પર આધારિત છે જે કાયદાના વહીવટ માટે સલામત અને ચોક્કસ માર્ગદર્શિકા તરીકે સેવા આપે છે. બીજો સિદ્ધાંત છે; "લેક્સ નોન કોજિટ એડ ઇમ્પોસિબિલિયા" – કાયદો માણસને તે કરવા માટે મજબૂર કરતું નથી જે તે કરી શકે તેમ નથી. કાયદો પોતે અને તેનો વહીવટ, તેના સામાન્ય સૂત્રોમાં, અશક્યતાઓને મજબૂર કરવાના તમામ ઇરાદાઓને નકારે છે, અને કાયદાના વહીવટે ચોક્કસ કેસોની વિચારણામાં તે સામાન્ય અપવાદને અપનાવવો જોઈએ. [૩૫૮–એચ; ૩૫૯–એ]

રાજ કુમાર દેવ વિ. તારાપદા દેવ, (૧૯૮૭) ૪ એસસીસી ૩૯૮, ગુરશરણ સિંહ વિ. નવી દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કમિટી, (૧૯૯૬) ૨ એસસીસી ૪૫૯ અને મોહમ્મદ ગાઝી વિ. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, [૨૦૦૪] ૪ એસસીસી ૩૪૨, સંદર્ભિત.

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: દીવાની અપીલ નં. ૬૯૦૭/૨૦૦૫.

બોમ્બે હાઈકોર્ટના ડબલ્યુ.પી. નં. ૨૫૦૦/૨૦૦૪ ના તારીખ ૨૦.૪.૨૦૦૪ ના ચુકાદા અને આદેશથી.

સાથે

સી.એ. નં. ૬૯૧૮/૨૦૦૫.

સિદ્ધાર્થ લુથરા, શેર સિંહ, પ્રમોદ દુબે અને કુ. રૂબી સિંહ આહુજા અપીલકર્તા માટે.

એન.એસ. ગેહલોત, આર.કે. સિંહ, જતીન્દ્ર કુમાર ભાટિયા, બી.એસ. જૈન, અજય વીર સિંહ, કુ. ચારુવાલી ખન્ના અને ડો. (શ્રીમતી) વિપિન ગુપ્તા પ્રતિવાદીઓ માટે.

કોર્ટનો ચુકાદો અરીજીત પસાયત, જજ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો. રજા

મંજૂર.

બંને અપીલો સમાન મુદ્દાઓને સંડોવે છે સિવાય કે અપીલકર્તા શેખ સલીમ હાજી અબ્દુલ કયુમસાબ દાવામાં પ્રતિવાદી નં. ૧૫ હતા અને અપીલકર્તા કાંતિલાલ પ્રતિવાદી નં. ૧ હતા.

આ અપીલોમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટના એક સિંગલ જજ દ્વારા ડબલ્યુ.પી. નં. ૨૫૦૦ અને ૨૫૦૧/૨૦૦૪ માં આપવામાં આવેલા ચુકાદાને પડકારવામાં આવ્યો છે. હાલના અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રીટ પિટિશનને સિંગલ જજ દ્વારા એવું ઠેરવીને ફગાવી દેવામાં આવી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટનો દ્રષ્ટિકોણ સાચો હતો કે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮ (ટૂંકમાં 'સીપીસી') માં દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૯૯ (ટૂંકમાં ૧૯૯૯ 'સુધારા અધિનિયમ') દ્વારા કરવામાં આવેલા સુધારાને ધ્યાનમાં લેતા, લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે ૯૦ દિવસના સમયગાળાથી વધુ સમય વધારવાની કોઈ અવકાશ નથી. તથ્યપૂર્ણ પૃષ્ઠભૂમિ ટૂંકમાં નોંધવાની જરૂર છે.

ભાગલા, અલગ કબજો અને કાયમી મનાઈહુકમના દાવામાં અપીલકર્તાઓને પ્રતિવાદી નં. ૧૫ અને ૧ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રતિવાદી નં. ૧ દ્વારા

દાખલ કરવામાં આવેલો દાવો લાતુરની દીવાની જજ (સીનિયર ડિવિઝન) ની કોર્ટમાં સ્પેશિયલ સિવિલ સૂટ નં. ૧૪૪/૨૦૦૩ હતો. અપીલકર્તાઓને ૨૧ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૩ ના રોજ ઓર્ડર V નિયમ ૧ અને ૫ સીપીસી હેઠળ સમન્સ આપવામાં આવ્યા હતા. તેઓએ લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે સમય માંગ્યો અને ૨૯ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટે ૧૭.૧૧.૨૦૦૩ સુધીનો સમય આપ્યો. તે તારીખે લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે સમય વધારવા માટે બીજી અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. ૧૯.૨.૨૦૦૪ સુધીનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો. ૧૯.૨.૨૦૦૪ ના રોજ રજા હોવાથી લેખિત જવાબ ૨૦.૨.૨૦૦૪ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે એ આધાર પર લેખિત જવાબ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો કે લેખિત જવાબ ૯૦ દિવસના સમયગાળા પછી દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાઓએ બોમ્બે હાઈકોર્ટ, ઔરંગાબાદ બેંચ સમક્ષ રીટ પિટિશન દાખલ કરી જે રીટ પિટિશન નં. ૨૫૦૦ અને ૨૫૦૧/૨૦૦૪ તરીકે નંબરિત કરવામાં આવી હતી. આદેશ દ્વારા હાઈકોર્ટે રીટ પિટિશન ફગાવી દીધી. ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશોમાંથી જે તર્ક દેખાય છે તે એ છે કે ૯૦ દિવસના નિર્ધારિત સમયગાળાથી વધુ લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે સમય આપવાની કોઈ અવકાશ નથી.

અપીલકર્તાઓના વકીલે દલીલ કરી હતી કે જ્યારે કોર્ટે પોતે ૧૯.૨.૨૦૦૪ સુધી

લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે સમય આપ્યો હતો અને તે રજા હોવાથી લેખિત જવાબ ૨૦.૨.૨૦૦૪ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે એવો દ્રષ્ટિકોણ કે લેખિત જવાબ ૯૦ દિવસની અંદર દાખલ કરી શકાયો ન હતો તે સ્પષ્ટપણે અસ્વીકાર્ય છે.

પ્રતિવાદી માટે હાજર રહેલા વકીલે ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને સમર્થન આપ્યું હતું.

૧૯૦૮ માં ઘડવામાં આવેલી સીપીસીએ દીવાની અદાલતોની પ્રક્રિયાને લગતા કાયદાઓને એકીકૃત અને સુધાર્યા છે. તે કેન્દ્રીય અને રાજ્ય વિધાનસભાના અનેક અધિનિયમો દ્વારા અનેક સુધારાઓમાંથી પસાર થઈ છે. કલમ ૧૨૨ સીપીસી હેઠળ હાઈકોર્ટને આદેશોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયામાં નિયમો દ્વારા સુધારો કરવાની સત્તા છે. આ સત્તાઓના ઉપયોગમાં વિવિધ હાઈકોર્ટ દ્વારા આદેશોમાં વિવિધ સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. કાયદા પંચની ભલામણોને ધ્યાનમાં રાખીને પણ સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. સુધારાઓ પરથી સ્પષ્ટ થતી સંસદની ચિંતા દીવાની દાવાઓ અને કાર્યવાહીના પ્રારંભિક અને ઝડપી નિકાલને સુરક્ષિત કરવાની છે, જે સુનાવણીની નિષ્પક્ષતા અને કોઈપણ ટકાઉ પ્રક્રિયામાં નિર્મિત કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું બલિદાન આપ્યા વિના. દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૭૬ (૧૯૭૬ નો ૧૦૪) (ટૂંકમાં '૧૯૭૬ સુધારા

અધિનિયમ') ઘડવા માટેના ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનમાં સુધારાઓ ઘડતી વખતે નીચેની મૂળભૂત બાબતો પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે:–

(i) કુદરતી ન્યાયના સ્વીકૃત સિદ્ધાંતો સાથે કે મુકદ્દમા કરનારે અનુરૂપ નિષ્પક્ષ સુનાવણી મેળવવી જોઈએ;

(ii) કે દીવાની દાવાઓ અને કાર્યવાહીના નિકાલમાં ઝડપ લાવવા માટે દરેક પ્રયાસ કરવામાં આવે, જેથી ન્યાયમાં વિલંબ ન થાય;

(iii) કે પ્રક્રિયા જટિલ ન હોવી જોઈએ અને શક્ય તેટલી હદ સુધી, સમાજના ગરીબ વર્ગોને નિષ્પક્ષ વ્યવહારની ખાતરી આપવી જોઈએ જેમને તેમના કેસોનો બચાવ કરવા માટે વકીલ રોકવાના સાધનો નથી.

૧૯૯૯ ના સુધારા અધિનિયમ દ્વારા આદેશ VIII, નિયમ ૧ ના લખાણને એવી રીતે બદલવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે સમય વધારવાની કોર્ટની સત્તા એવી રીતે મર્યાદિત હતી કે તે પ્રતિવાદીને સમન્સની સેવાના દિવસથી ૩૦ દિવસથી વધુ સમય વધારવાની મંજૂરી આપશે નહીં. સુધારા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવનારી આવી અને અન્ય સમાન જોગવાઈઓને લાગુ કરવા સામે બારના સભ્યોના પ્રતિકારને કારણે, સુધારા અધિનિયમને તાત્કાલિક અમલીકરણ માટે સૂચિત કરી શકાયો ન હતો. હાલના સ્વરૂપમાં જોગવાઈનું લખાણ ૧.૭.૨૦૦૨ થી સુધારા અધિનિયમ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. આવા સુધારાઓનો હેતુ ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનમાં

"દીવાની કેસોના નિકાલમાં વિલંબ ઘટાડવા" તરીકે જણાવવામાં આવ્યો છે.

આદેશ VIII, નિયમ ૧ નું લખાણ, જે અત્યારે છે, નીચે મુજબ છે:

"૧. લેખિત જવાબ.– પ્રતિવાદીએ, તેના પર સમન્સની બજવણીની તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર, તેના બચાવનો લેખિત જવાબ રજૂ કરવો જોઈએ:

પરંતુ જ્યાં પ્રતિવાદી ત્રીસ દિવસના ઉપરોક્ત સમયગાળામાં લેખિત જવાબ દાખલ કરવામાં નિષ્ફળ જાય, ત્યારે તેને કોર્ટ દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવા અન્ય દિવસે, લેખિતમાં નોંધવાના કારણોસર, દાખલ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે, પરંતુ જે સમન્સની સેવાના દિવસથી નેવું દિવસ પછીનો ન હોવો જોઈએ."

સુધારા પછી આદેશ VIII, નિયમ ૧ પ્રતિવાદી પર તેના પર સમન્સની બજવણીના ૩૦ દિવસની અંદર અને ૯૦ દિવસની અંદર આવતા વિસ્તૃત સમયમાં લેખિત જવાબ દાખલ કરવાની જવાબદારી લાદે છે. જોગવાઈ કોર્ટની સત્તા સાથે વ્યવહાર કરતી નથી અને જોગવાઈ મુજબના સમય કરતાં વધુ સમય પછી દાખલ થયેલ હોવા છતાં પણ લેખિત જવાબને રેકોર્ડ પર લેવાની કોર્ટની સત્તાને ખાસ કરીને છીનવી લેતી નથી. વધુમાં, આદેશ VIII, નિયમ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈની પ્રકૃતિ પ્રક્રિયાત્મક છે. તે મૂળભૂત કાયદાનો ભાગ નથી.

બદલાયેલ આદેશ VIII, નિયમ ૧ બેઈમાન પ્રતિવાદીઓની વિલંબિત યુક્તિઓને ડામવાનો ઈરાદો ધરાવે છે, જે કેસોના નિકાલમાં વિલંબ કરે છે, જેનાથી વાદીઓ અને અરજદારો જેઓ ઝડપી રાહત માટે કોર્ટમાં આવે છે તેમને અસુવિધા થાય છે અને કોર્ટને પણ વારંવાર મુલતવી રાખવાની વિનંતીઓનો સામનો કરવો પડે છે. તેનો ઉદ્દેશ્ય સુનાવણીમાં ઝડપ લાવવાનો છે, તેને અટકાવવાનો નહીં. જ્યાં વિલંબિત ન્યાય એ નકારાયેલો ન્યાય હોઈ શકે છે, ત્યાં ઉતાવળિયો ન્યાય કેટલાક કિસ્સાઓમાં દટાયેલો ન્યાય હોઈ શકે છે.

પ્રક્રિયાના તમામ નિયમો ન્યાયની દાસી છે. પ્રક્રિયાત્મક કાયદાના મુસદ્દા તૈયાર કરનાર દ્વારા વપરાયેલી ભાષા ઉદાર અથવા કડક હોઈ શકે છે, પરંતુ હકીકત એ છે કે પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવાનો ઉદ્દેશ્ય ન્યાયના હેતુને આગળ વધારવાનો છે. પ્રતિસ્પર્ધી સિસ્ટમમાં, સામાન્ય રીતે કોઈપણ પક્ષને ન્યાય વિતરણની પ્રક્રિયામાં ભાગ લેવાની તકથી વંચિત રાખવા જોઈએ નહીં. જ્યાં સુધી કાયદાની સ્પષ્ટ અને વિશિષ્ટ ભાષા દ્વારા મજબૂર કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી સીપીસી અથવા અન્ય કોઈપણ પ્રક્રિયાત્મક કાયદાની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવી રીતે ન કરવું જોઈએ જે કોર્ટને ન્યાયના અંતમાં અસાધારણ પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા માટે લાચાર બનાવે.

કાયદાના હાથમાં ન્યાયનું મૃત્યુ ન્યાયાધીશના અંતરાત્માને પરેશાન કરે છે અને

કાયદા સુધારક પર ગુસ્સે ભરેલો પ્રશ્ન ઉઠાવે છે.

પ્રક્રિયાત્મક કાયદો કેટલીક સિસ્ટમોમાં એટલો પ્રભુત્વ ધરાવે છે કે તે મૂળભૂત અધિકારો અને ગણનાપાત્ર ન્યાય પર કાબૂ મેળવે છે. માનવતાવાદી નિયમ કે પ્રક્રિયા એ કાનૂની ન્યાયની દાસી હોવી જોઈએ, માલિક નહીં, તે ન્યાયાધીશોમાં ન્યાયના હિતમાં કાર્ય કરવાની શેષ સત્તા આપવાની વિચારણા કરવા માટે મજબૂર કરે છે જ્યાં દુઃખદ પરિણામ અન્યથા સંપૂર્ણપણે અન્યાયી હશે. ન્યાય એ ન્યાયશાસ્ત્રનું લક્ષ્ય છે – પ્રક્રિયાત્મક, તેમજ મૂળભૂત. (જુઓ સુશીલ કુમાર સેન વિ. બિહાર રાજ્ય, [૧૯૭૫] ૧ એસસીસી ૭૭૪).

કોઈ વ્યક્તિને પ્રક્રિયાના કોઈપણ માર્ગમાં કોઈ નિહિત અધિકાર નથી. તેને ફક્ત તે કોર્ટમાં જે રીતે કેસ પેન્ડિંગ છે તે રીતે કાર્યવાહી અથવા બચાવ કરવાનો અધિકાર છે, અને જો સંસદના અધિનિયમ દ્વારા પ્રક્રિયાની રીત બદલાય છે, તો તેને બદલાયેલી રીત અનુસાર આગળ વધવા સિવાય બીજો કોઈ અધિકાર નથી. (જુઓ બ્લિન વિ. બ્લિન, [૧૯૬૬] ૧ ઓલ ઈ.આર. પ૨૪ (એચએલ)). પ્રક્રિયાત્મક કાયદાનું સામાન્ય રીતે ફરજિયાત તરીકે અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ, પ્રક્રિયાત્મક કાયદો હંમેશા ન્યાયને ગૌણ છે અને ન્યાય માટે મદદરૂપ છે. કોઈપણ અર્થઘટન જે ન્યાય મેળવનારને ટાળે અથવા નિષ્ફળ બનાવે તે અનુસરવું જોઈએ નહીં. (જુઓ શ્રીનાથ અને અન્ય વિ. રાજેશ અને અન્ય,

એઆઈઆર (૧૯૯૮) એસસી ૧૮૨૭)

પ્રક્રિયાત્મક કાયદો જુલમી ન હોવો જોઈએ પણ સેવક, અવરોધ નહીં પણ ન્યાય માટે મદદરૂપ હોવો જોઈએ. પ્રક્રિયાત્મક નિર્દેશો દાસી છે અને માલિક નથી, એક લુબ્રિકન્ટ છે, ન્યાયના વહીવટમાં અવરોધક નથી.

તે પણ નોંધવું જોઈએ કે જોકે આદેશ VIII ના નિયમ ૧ સાથે જોડાયેલા પ્રોવિઝો હેઠળ કોર્ટની સત્તા "નેવું દિવસથી વધુ ન હોવી જોઈએ" તેવા શબ્દો દ્વારા મર્યાદિત છે, પરંતુ સમય ન વધારવાથી થતા પરિણામો ખાસ કરીને જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, જોકે તે જરૂરી ગર્ભિતાર્થ દ્વારા વાંચી શકાય છે. માત્ર એટલા માટે કે કાયદાની જોગવાઈ નકારાત્મક ભાષામાં છે જે ફરજિયાત પ્રકૃતિ સૂચવે છે, તે અપવાદો વિનાની નથી. અદાલતો, જ્યારે જોગવાઈની પ્રકૃતિનું અર્થઘટન કરવા માટે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે સંપૂર્ણ સંદર્ભને ધ્યાનમાં રાખીને, જેમાં જોગવાઈ ઘડવામાં આવી હતી, તેને નકારાત્મક સ્વરૂપમાં હોવા છતાં પણ નિર્દેશાત્મક માની શકે છે.

સુધારા અધિનિયમ અને ૧૯૯૯ સુધારા અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતાને આ કોર્ટે સેલમ એડવોકેટ બાર એસોસિએશન, તમિલનાડુ વિ. ભારત સંઘ, જેટી

(૨૦૦૨) ૯ એસસી ૧૭૫ માં નકારી કાઢી હતી. જો કે અમુક જોગવાઈઓના સંબંધમાં પદ્ધતિઓ તૈયાર કરવા માટે એક સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. સમિતિનો અહેવાલ મળ્યા પછી આ બાબતને સેલમ એડવોકેટ બાર એસોસિએશન, તમિલનાડુ વિ. ભારત સંઘ, જેટી (૨૦૦૫) ૬ એસસી ૪૮૬ માં ત્રણ–જજની બેંચ દ્વારા વિચારવામાં આવી હતી. આદેશ VIII નિયમ ૧ ના સંદર્ભમાં સમિતિનો અહેવાલ નીચે મુજબ છે:

"પ્રશ્ન એ છે કે શું કોર્ટ પાસે ૯૦ દિવસથી વધુ સમય લંબાવવાની કોઈ સત્તા કે અધિકારક્ષેત્ર છે. લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે ૯૦ દિવસનો મહત્તમ સમયગાળો આપવામાં આવ્યો છે પરંતુ ઉપરોક્ત સમયગાળામાં લેખિત જવાબ દાખલ કરવામાં નિષ્ફળતાના પરિણામો આદેશ VIII નિયમ ૧ માં આપવામાં આવ્યા નથી. વિચારણા માટેનો મુદ્દો એ છે કે શું નેવું દિવસનો મહત્તમ સમયગાળો પૂરો પાડતી જોગવાઈ ફરજિયાત છે અને તેથી, શું કોર્ટ અપવાદરૂપે કઠિન કિસ્સામાં પણ સમય લંબાવવા માટે સંપૂર્ણપણે લાચાર છે.

લેખિત જવાબ દાખલ કરવા માટે પક્ષકારો દ્વારા લાંબા સમય સુધી મુલતવી રાખવી એ સામાન્ય પ્રથા રહી છે. ધારાસભ્યએ આ પ્રથાને ડામવા અને બિનજરૂરી વિલંબ અને મુલતવી રાખવાનું ટાળવા માટે, તે મહત્તમ સમયગાળો નક્કી કર્યો છે જેની અંદર લેખિત જવાબ દાખલ કરવો જરૂરી છે. આદેશ VIII

નિયમ ૧ ની ફરજિયાત અથવા નિર્દેશાત્મક પ્રકૃતિ સુધારા દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીને નક્કી કરવી પડશે. આમ, ધારાસભ્યનો ઈરાદો શોધવો જરૂરી છે. જે પરિણામો આવી શકે છે અને શું તે ધારાસભ્ય દ્વારા ઈચ્છિત હતા તે પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

રાઝા બુલંદ સુગર કો. લિ., રામપુર વિ. મ્યુનિસિપલ બોર્ડ, રામપુર, એઆઈઆર (૧૯૬૫) એસસી ૮૯૫ માં, આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ ફરજિયાત છે કે નિર્દેશાત્મક તે કોઈ સામાન્ય નિયમ નક્કી કરીને ઉકેલી શકાતી નથી અને તે દરેક કેસના તથ્યો પર નિર્ભર રહેશે અને તે હેતુ માટે જોગવાઈ બનાવવામાં કાયદાનો ઉદ્દેશ્ય નિર્ધારક પરિબળ છે. જે હેતુ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને તેની પ્રકૃતિ, જોગવાઈ બનાવવામાં ધારાસભ્યનો ઈરાદો, જોગવાઈ એક રીતે અથવા બીજી રીતે વાંચવાથી વ્યક્તિઓને થતી ગંભીર સામાન્ય અસુવિધા અથવા અન્યાય, સમાન વિષય સાથે વ્યવહાર કરતી અન્ય જોગવાઈઓ સાથે ચોક્કસ જોગવાઈનો સંબંધ અને અન્ય બાબતો જે ચોક્કસ કેસના તથ્યો પર ઉભી થઈ શકે છે જેમાં જોગવાઈની ભાષાનો સમાવેશ થાય છે, તે તમામ બાબતોને એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં ધ્યાનમાં લેવી પડશે કે શું કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ ફરજિયાત છે કે નિર્દેશાત્મક.

સંગ્રામ સિંહ વિ. ઈલેક્શન ટ્રિબ્યુનલ કોટા અને અન્ય, એઆઈઆર (૧૯૫૫) એસસી ૪૨૫ માં, દાવાઓની સુનાવણી સાથે વ્યવહાર કરતી સંહિતાની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે:

"હવે પ્રક્રિયાની સંહિતાને તે રીતે ગણવી જોઈએ. તે પ્રક્રિયા છે, કંઈક ન્યાયને સરળ બનાવવા અને તેના હેતુઓને આગળ વધારવા માટે રચાયેલ છે: સજા અને દંડ માટેનો શિક્ષાત્મક અધિનિયમ નથી; લોકોને ફસાવવા માટે રચાયેલ વસ્તુ નથી. કલમોનું ખૂબ તકનીકી અર્થઘટન જે અર્થઘટનની વાજબી સ્થિતિસ્થાપકતા માટે કોઈ અવકાશ છોડતું નથી, તેથી તેનાથી સાવચેત રહેવું જોઈએ (હંમેશા તે શરતે કે બંને પક્ષોને ન્યાય મળે) જેથી ન્યાયને આગળ વધારવા માટે રચાયેલ માધ્યમોનો ઉપયોગ તેને નિષ્ફળ બનાવવા માટે ન થાય.

આગળ, મનમાં હંમેશા એ હકીકત હાજર હોવી જોઈએ કે આપણી પ્રક્રિયાની કાયદાઓ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંત પર આધારિત છે જે જરૂરિયાત મુજબ માણસોને સાંભળ્યા વગર દોષિત ન ઠેરવવા જોઈએ, કે નિર્ણયો તેમની પીઠ પાછળ લેવા જોઈએ નહીં, કે તેમના જીવન અને મિલકતને અસર કરતી કાર્યવાહી તેમની ગેરહાજરીમાં ચાલુ રહેવી જોઈએ નહીં અને તેઓને તેમાં ભાગ લેવાથી રોકવા જોઈએ નહીં. અલબત્ત, અપવાદો હોવા જોઈએ અને જ્યાં તેઓ સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાયિત હોય ત્યાં તેનો અમલ કરવો આવશ્યક છે. પરંતુ એકંદરે, અને તે પ્રોવિઝોને આધીન, આપણા પ્રક્રિયાના કાયદાઓનું અર્થઘટન,

જ્યાં પણ તે વાજબી રીતે શક્ય હોય, તે સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં કરવું જોઈએ."

કૈલાશ વિ. નાનખુ, [૨૦૦૫] ૪ એસસીસી ૪૮૦ અને રાની કુસુમ (શ્રીમતી) વિ. કંચન દેવી (શ્રીમતી) અને અન્ય, [૨૦૦૫] ૬ એસસીસી ૭૦૫ માં સમાન દ્રષ્ટિકોણ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

આ બાબતને બીજી બાજુથી જોઈ શકાય છે. નિર્વિવાદપણે ટ્રાયલ કોર્ટે ૧૯.૨.૨૦૦૪ સુધીનો સમય આપ્યો હતો જે નિર્વિવાદપણે ૯૦ દિવસના સમયગાળા પછીનો હતો. ૧૯.૨.૨૦૦૪ ના રોજ રજા હોવાથી, લેખિત જવાબ બીજા દિવસે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. જો લેખિત જવાબ ૧૯.૨.૨૦૦૪ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હોત, તો સ્પષ્ટપણે કોર્ટ લેખિત જવાબને સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરી શકી હોત નહીં કારણ કે તે તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા સમયની અંદર હતો. માત્ર એક આકસ્મિક સંજોગોને કારણે લેખિત જવાબ બીજા દિવસે દાખલ કરવામાં આવ્યો એટલે કે નક્કી કરેલી તારીખે રજા હોવાને કારણે, તે લેખિત જવાબને અસ્વીકાર્ય બનાવી શકતું નથી.

પ્રતિવાદી માટેના વકીલે દલીલ કરી હતી કે કોર્ટ ૯૦ દિવસથી વધુ સમય આપી શકતી નથી. કૈલાશના કેસ (સુપ્રા) અને રાની કુસુમના કેસ (સુપ્રા) માં જે

જણાવવામાં આવ્યું છે તેને જોતા આ દલીલ અસ્વીકાર્ય છે. વધુમાં, જો કોર્ટે ભૂલ કરી હોય તો પક્ષકારને ભોગવવું પડવું જોઈએ નહીં, જો દલીલ ખાતર એવું માનવામાં આવે કે કોર્ટે ભૂલથી સમય આપ્યો હતો.

કેસના તથ્યો અને સંજોગોમાં, ઇક્વિટીનો સિદ્ધાંત, એટલે કે, "એક્ટસ કુરિયા નેમિનેમ ગ્રેવાબિટ" – કોર્ટનું કૃત્ય કોઈને પૂર્વગ્રહ ન કરે, લાગુ પડશે. આ સિદ્ધાંત ન્યાય અને સારી સમજ પર આધારિત છે જે કાયદાના વહીવટ માટે સલામત અને ચોક્કસ માર્ગદર્શિકા તરીકે સેવા આપે છે. બીજો સિદ્ધાંત છે, "લેક્સ નોન કોજિટ એડ ઇમ્પોસિબિલિયા" – કાયદો માણસને તે કરવા માટે મજબૂર કરતું નથી જે તે કરી શકે તેમ નથી. કાયદો પોતે અને તેનો વહીવટ, તેના સામાન્ય સૂત્રોમાં, અશક્યતાઓને મજબૂર કરવાના તમામ ઇરાદાઓને નકારે છે, અને કાયદાના વહીવટે ચોક્કસ કેસોની વિચારણામાં તે સામાન્ય અપવાદને અપનાવવો જોઈએ. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોની લાગુ પડતી બાબતને આ કોર્ટે રાજ કુમાર દેવ વિ. તારાપદા દેવ, [૧૯૮૭] ૪ એસસીસી ૩૯૮, ગુરશરણ સિંહ વિ. નવી દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કમિટી, [૧૯૯૬] ૨ એસસીસી ૪૫૯ અને મોહમ્મદ ગાઝી વિ. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, [૨૦૦૦] ૪ એસસીસી ૩૪૨ માં મંજૂર કરી છે.

હાઈકોર્ટના આદેશો સ્પષ્ટપણે અસમર્થનીય છે અને રદ કરવામાં આવે છે.

અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે પરંતુ ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ વિના.

કે.કે.ટી. અપીલ મંજૂર.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.